

Jemielity, Witold

Kaznodziejstwo w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej

Studia Teologiczne 18, 213-237

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

KAZNODZIEJSTWO W DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ CZYLI SEJNEŃSKIEJ

Treść: I. Przepisy rządowe, II. Przepisy kościelne, III. Porządek niedzielny, IV. Pouczenia biskupów, V. Misje, VI. Jubileusze papieskie, VII. Odpusty, VIII. Pierwsza komunია, IX. Ogłoszenia, X. Przygotowanie kaznodziejów, XI. Pomoce kaznodziejskie.

W wyniku obrad Kongresu Wiedeńskiego powstało Królestwo Polskie. Wyróżnić w nim można trzy okresy: względną niezależność do 1830 r., ucisk po powstaniu listopadowym i stan niemal wojenny po powstaniu styczniowym. Uwidoczniło się to w różnych dziedzinach życia kościelnego, m. in. w wykonywaniu posługi nauczania. Nie chodzi tutaj o teorię kaznodziejstwa, lecz o zastosowanie w duszpasterstwie. Rząd wydawał szereg rozporządzeń, które biskupi przekazywali duchowieństwu, ponadto sami wpływali na sposób przepowiadania. Przepisy rządowe odnosiły się do całego Królestwa Polskiego, zalecenia biskupów autor przedstawi na przykładzie jednej diecezji, mianowicie augustowskiej czyli sejneńskiej (1818-1925). Nosiła ona tradycje czterech diecezji, z terenów których powstała: łuckiej, płockiej, wileńskiej i żmudzkiej.

I. Przepisy rządowe

6/18 marca 1817 r. car Aleksander I podpisał dekret o duchowieństwie rzymskokatolickim w Królestwie Polskim. Dekret zawierał 38 artykułów ułożonych w czterech działach: przepisy ogólne (1-6), obsadzanie miejsc wakujących (7-17), karność duchowieństwa (18-28) i fundusze kościelne (29-38). W artykule 1 stwierdził: Opiekę i dozór nad duchowieństwem oraz jego funduszami polecam Komisji Obrządków Religijnych i Oświecenia Publicznego. W art. 2: Duchowieństwo udawać się będzie za jej tylko pośrednictwem do rządu¹.

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm). Zespół Ogólny (skrót: II), sygn. 496 k. 1; czyli ArŁm, II sygn. 496 k. 1.

Komisja ta zwała się potem Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Po powstaniu styczniowym, do 1874 r. w Królestwie Polskim zarządzał hrabia T. Berg jako namiestnik. Po jego śmierci cara reprezentował warszawski generał gubernator. Do 1871 r. w Warszawie istniał Zarząd Duchownymi Sprawami Obcych Wyznań, potem o sprawach Kościoła decydował Departament Spraw Duchownych Obcych Wyznań przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Petersburgu².

A. Do 1864 r.

22 05 1820 r. komisja rządowa stwierdziła, iż niektórzy duchowni zbaczali z drogi powołania i szerzyli niepokój swoimi mowami. Doszło to nawet do monarchy. Niech biskup ostrzeże duchownych świeckich i zakonnych, aby pod żadnym pozorem na spowiedzi bądź w nauczaniu publicznym nie odważyli się czynić wyrzutów ludziom innego wyznania ani członkom jakichkolwiek stowarzyszeń, i w ogóle wdawać się w sprawy nie mające związku z ich powołaniem³.

29 11 1823 r. komisja rządowa powiadomiła biskupów, iż w niektórych kościołach w dni świąteczne księża zaniedbują głoszenia nauki religijnej, co może spowodować złe skutki. Należy podjąć środki zaradcze, jeśli w diecezji zdarzają się takie przypadki⁴.

12 06 1826 r. namiestnik Królestwa, J. Zajączek, zobowiązał duchownych, aby na ambonie wystrzegali się wyrazów obrażających inne wyznania. To mogłoby dać powód do niezgody i wzajemnych napięć, szczególnie po osadach fabrycznych, gdzie jest znaczna liczba różnowierców. Przesyłając to polecenie, komisja rządowa zachęciła biskupów do podjęcia odpowiednich środków dla spełnienia woli rządu⁵.

6 02 1832 r. generał Rautenstrauch pisał, iż duchowieństwo zawsze miało duży wpływ na umysły wiernych. Ostatnio większa część księży nie stara się wzbudzać w słuchaczach należytego żalu za popełnione błędy. Niektórzy nawet przekroczyli granice swego stanu i powołania, zamienili nauki w rozprawy historyczne i polityczne, nie mające żadnego związku z religią. Mogą tym pobudzić na nowo uśpione od dawna niechęci i na próżno utrzymywać umysły w poruszeniu. Inni duchowni podejmują tematy zbyt trudne dla klasy średniej społeczeństwa, i tym

² W. J e m i e l i t y, Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, *Roczniki Teologiczne - Kanoniczne* 1987, t. 34, z. 4, s. 37.

³ ArŁm, II sygn. 495 k. 162.

⁴ ArŁm, II sygn. 32 k. 12; II sygn. 479 k. 123.

⁵ ArŁm, II sygn. 54 k. 30; II 495 k. 165.

samym bezowocne. Niech biskupi utrzymują i zachowują mowę kaznodziejską w granicach wskazanych przez Ewangelię. Należałoby podkreślać wspaniałomyślność monarchy wobec zbuntowanych⁶.

6 11 1833 r. komisja rządowa powołała się na rozporządzenie z 6 02 1832 r. Chociaż biskupi obu obrządków katolickich wydali listy pasterskie, to nadal, tu i ówdzie, kapłani zamiast wpajać w serca i umysły wierność i posłuszeństwo dla monarchy, zamiast wzywać do pokoju, porządku, zgody i zacierania dotkliwych klęsk, głoszą zgubne nauki i rozsiewają przewrotne zdania. Oto ks. Jan Boguński, wikariusz z Radoska, głosił kazania w duchu rewolucyjnym, za co, oraz za porozumiewanie się z burzycielami publicznego spokoju został ukarany⁷.

19 06 / 1 07 1835 r. komisja rządowa zwróciła uwagę na mowy pogrzebowe, miewane przez osoby cywilne w kościołach i poza świątyniami. Niech biskupi tego zabronią. Dopełnienie obrządku pogrzebowego i przemowy wówczas do ludu należą wyłącznie do kapłanów⁸.

1/13 04 1836 r. komisja rządowa powołała się na swoje rozporządzenie z 6 11 1833 r. i poleciła, aby wszyscy duchowni świeccy i zakonni w opowiadaniu słowa bożego trzymali się Ewangelii i pisma świętego i głosili tylko same prawdy wiary zmierzające do zbawienia oraz poprawy obyczajów. Na ambonę powinni iść dobrze przygotowani. Jeśli podczas uroczystości lub na pogrzebach wkroczą na tematy polityczne, zostaną surowo ukarani⁹.

12/24 03 1837 r. komisja rządowa podała, iż niektórzy duchowni w kazaniach i mowach pogrzebowych wtrącają uwagi i myśli dotyczące stosunków politycznych kraju. Pod żadnym pozorem nie powinni wyraźnie lub sposobem aluzji dotykać spraw mających jakikolwiek związek z polityką. Każdy duchowny, świecki i zakonny, złoży własnoręcznie napisaną deklarację, iż zastosuje się do tego rozkazu pod osobistą odpowiedzialnością. Zanim wygłosi mowę nad zmarłymi osobami znakomitymi urodzeniem lub dostojnością, prześle treść władzy diecezjalnej i uzyska jej pozwolenie¹⁰.

29 08 / 10 09 1842 r. komisja rządowa uznała, że niektórzy kaznodzieje nie są przygotowani, przeto ubliżają powadze Kościoła i swojemu powołaniu. Nauczanie ludu w świątyniach stanowi główny obowiązek stanu duchownego, a kapłani winni posiadać naukę i znajomość

---

⁶ ArŁm, II sygn. 494 k. 145.

⁷ ArŁm, II sygn. 495 k. 167.

⁸ ArŁm, II sygn. 479 k. 253; II 495 k. 169.

⁹ ArŁm, II sygn. 495 k. 170, 173; II sygn. 479 k. 288.

¹⁰ ArŁm, II sygn. 495 k. 175.

spraw religii. Niech biskupi zezwolą jedynie takim wstępować na ambonę, którzy spełnią godnie to zadanie¹¹.

15/27 11 1844 r. komisja rządowa, z rozkazu namiestnika Królestwa, podała, iż duchowni w kazaniach i naukach wytykają osoby i poruszają sprawy prywatne nie mające żadnego związku z religią. Należy im tego zakazać pod osobistą odpowiedzialnością¹².

12/24 06 1845 r. komisja rządowa powołała się na przykłady świadczące, że duchowni w kazaniach i naukach używali wobec innych wyznań obelżywych i krzywdzących słów. Równie gwałtownie dotykali rodziców katolików, którzy zezwolili na małżeństwo swych dzieci z różnowiercami. Niech biskupi wydadzą odpowiednie rozporządzenie.

2/14 03 1846 r. komisja rządowa pisała, iż duchowni, po większej części młodzi, odczytują niezrozumiałe dla ludu kazania, wypisane z książek niestosownych do czasu i pojęcia słuchaczy. To przyczynia się do zaniedbania nauki, stopienia umysłu młodych kapłanów, ponadto odstręcza słuchaczy. Odtąd wikariusze mają pisać kazania pod okiem i dozorem proboszczów. Mogą wygłaszać je po zatwierdzeniu przez proboszcza, który weźmie na siebie całkowitą odpowiedzialność.

4/16 07 1846 r. komisja rządowa, wykonując polecenie namiestnika Królestwa z 17/29 06 tego roku i odwołując się do swoich odezw z 15/27 11 1844 oraz 2/14 03 1846 r., wezwała biskupów, aby duchowni, pod najsurowszą odpowiedzialnością, nie używali w kazaniach i naukach wyrażań nie mających związku z religią i moralnością. Wikariusze i zakonnicy napiszą kazania i dadzą do sprawdzenia proboszczom lub przełożonym klasztorów; ci wezmą na siebie pełną odpowiedzialność.

5/17 07 1850 r. komisja rządowa, z polecenia namiestnika Królestwa, powiadomiła, że kaznodzieje nie zawsze postępują śladem tej cnoty ewangelicznej, jaką powinny czerpać ze słów Zbawiciela. Często popisują się wyszukаныmi słowami, nowymi myślami, ubarwionymi frazesami, a nawet cytataми z dzieł światowych nie mających żadnego związku z religią. Niech biskupi zwrócą na to uwagę i wydadzą rozporządzenie¹³.

15/27 06 1854 r. generał Rüdiger, pełniący obowiązki namiestnika Królestwa, wydał następujące polecenia: 1) Po miastach większych i mniejszych wszyscy kapłani całkowicie napiszą kazania, po wioskach jedynie młodzi księża, zaś starsi, to jest proboszczowie, zanotują temat i poodadzą główne myśli. 2) Ponieważ nie da się powołać specjalnych cen-

---

¹¹ ArŁm, II sygn. 495 k. 175.

¹² ArŁm, II sygn. 68 k. 2; II sygn. 495 k. 176.

¹³ ArŁm, II sygn. 495 k. 177 - 182.

zorów, on upoważnia rządców kościołów parafialnych i filialnych do sprawdzania kazań i nauk miejscowych kapłanów wszelkiego tytułu, i do stwierdzania własnym podpisem. 3) Rządcy kościołów przedstawią dziekanowi tematy lub notatki swoich kazań, kiedy ten zapotrzebuje. Gdyby odległość nie stanowiła przeszkody, uczynią to przed każdym wygłoszeniem. 4) Dziekani swoje notatki przekażą na każde żądanie do konsystorza. Podczas wizyty dekanalnej sprawdzą wykonanie tego rozporządzenia i złożą raport władzy diecezjalnej¹⁴.

19 02 / 2 03 1860 r. komisja rządowa przekazała wolę namiestnika Królestwa, aby duchowni nie poruszali publicznie sytuacji w Państwie Kościelnym, gdyż to zagadnienie posiada charakter czysto polityczny¹⁵.

10/22 04 1861 r. komisja rządowa, na polecenie namiestnika Królestwa z 6/16 tego miesiąca, stwierdziła, że od niejakiego czasu duchowni podczas spełniania swoich obowiązków publicznie w kościołach dotyczą spraw politycznych. Jedni pochwalają zaburzenia w kraju i ganią środki stosowane przez rząd dla przywrócenia spokoju, inni zaszczepiają w narodzie nieufność względem władz cywilnych. Gubernatorowie i naczelnicy wojsni otrzymali polecenie, aby winnych tego rodzaju wykroczeń, bez względu na ich stan, aresztować i ukarać. Niech rządcy diecezji podejmą odpowiednie działania, aby duchowni szerzyli pokój, nie narażali ojczyzny na stosowanie siły zbrojnej i na wynikające z tego następstwa¹⁶.

22 01 / 1 02 1863 r. komisja rządowa podała, iż biskupi prosili o uchylenie rozporządzenia p.o. namiestnika Królestwa z 2/14 06 1854 r. Biskupi tłumaczyli, iż wzbraniało ono duchowieństwu głoszenia kazań dogmatycznych. Komisja rządowa wyjaśniła, że polecenie nie zawierało podobnego zakazu, a tylko ostrzeżenie, aby w kazaniach i naukach nie wdawać się w rozprawy o różnicy dogmatów innych wyznań chrześcijańskich, a wszystkim wyznawcom okazywać szacunek¹⁷.

B. Po powstaniu styczniowym

8/20 01 1872 r. namiestnik Królestwa zawiadomił biskupów, iż od pewnego czasu szerzą się pogłoski, jakoby w roku bieżącym zamierzano odprawić po kościołach nabożeństwa żałobne o podłożu politycznym, szkodliwe dla rządu i prawnego porządku. Niech rządcy diecezji wytłumaczą księżom, iż w świątyniach należy głosić pokój i ukazywać drogę zbawienia¹⁸.

---

¹⁴ ArŁm, II sygn. 58 k. 110; II sygn. 83 k. 99.

¹⁵ ArŁm, II sygn. 70 k. 37.

¹⁶ ArŁm, II sygn. 34 k. 103.

¹⁷ ArŁm, II sygn. 496 k. 515.

¹⁸ ArŁm, II sygn. 68 k. 71; II sygn. 69 k. 121; II sygn. 72 k. 7; II sygn. 73 k. 4.

25 10 1873 r. minister spraw wewnętrznych pisał, iż jeden z duchownych, popchnięty przez parafianina, wyklął tego z ambony. A tymczasem prawo wymierzania kar kościelnych, jakimi są kłątwa, interdykt i pokuta publiczna przysługują jedynie wyższym władzom kościelnym¹⁹.

4/16 10 1874 r. warszawski generał gubernator wystosował obszerne pismo w sprawie słuchania spowiedzi, „ogłędności” w kazaniach, odprawiania odpustów oraz innych publicznych obchodów²⁰.

2/14 06 1875 r. warszawski generał gubernator stwierdził, że alumnini seminariów duchownych na pewne uroczystości i w okresie wakacyjnym mówią kazania. W niektórych przemówieniach ujawnia się brak wykształcenia alumnów. Słuchacze nie mają z tego żadnego pożytku, co więcej, z powodu niejasnego i niezręcznego wykładu mogą spowodować zły i szkodliwy wpływ na mniej wyrobioną warstwę narodu. Władza seminaryjna niech dozwala mówić kazania i nauki jedynie odpowiednio usposobionym i takim alumnom niech wydaje na piśmie świadectwa. Proboszczowie zaś za każdym razem przeczytają opracowane kazanie, i po uznaniu za właściwe, pozwolą wejść na ambonę. Jednocześnie proboszczowie wezmą odpowiedzialność za treść i sposób wypowiedzenia kazania²¹.

3/15 08 1876 r. warszawski generał gubernator nakazał duchowieństwu wstrzymać się od wszelkich krytyk z ambony względem nauczania w szkole. Ponadto niech podają parafianom zasady wiary bez obrazy przepisów krajowych²².

A w ogóle ograniczono swobodę duchowieństwa. Od 1870 r. dziekani mogli poruszać się jedynie po terenie dekanatu, a proboszczowie i wikariusze w obrębie swojej parafii. Na dalszy wyjazd prosili naczelnika powiatu o pozwolenie, uzyskiwali, tak zwany, paszport. Tak było do początku XX wieku. Rzutowało to i na kaznodziejstwo²³.

Władze cywilne przesyłały rozporządzenia do biskupów i polecały im powiadamiać duchowieństwa. Biskupi kierowali pisma do dziekanów, a ci posłańcem do najbliższej parafii, skąd proboszcz posłańcem do sąsiada, i po niedługim czasie lista z podpisami księży wracała do

¹⁹ ArŁm, II sygn. 498 k. 420.

²⁰ ArŁm, II sygn. 69 k. 142.

²¹ ArŁm, II sygn. 71 k. 61; II sygn. 73 k. 26. W 1884 r. ks. Jan Brazałajtis, proboszcz z Krasnopola, zapłacił 50 rubli kary za kazanie alumna w swoim kościele. P. K u b i c k i , Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861 - 1915, t. 3, cz. 1, San-domierz 1933, s. 244.

²² ArŁm, II sygn. 73 k. 31.

²³ ArŁm, II sygn. 69 k. 69, 135; II sygn. 71 k. 34; II sygn. 73 k. 3. Por. W. Jemielity, Rezy-dencja duchownych w Królestwie Polskim, maszynopis.

dziekana i konsystorza²⁴. Władze cywilne przeważnie zaznaczały, aby biskupi nadesłali im treść swojego rozporządzenia do duchowieństwa; zachowało się wiele takich powiadomień do komisji rządowej. W przypadku nie dopełnienia tego, komisja rządowa przynaglała, np. w 1846 r. pisała do biskupa P. Straszyńskiego, by przyspieszył odpowiedź²⁵. W swoich rozporządzeniach do duchowieństwa biskupi podawali na początku treść rządową, następnie własne uwagi. Wiele z tych pism było niejako wymuszonych przez władze cywilne, niektóre pochodziły z własnej inicjatywy biskupów.

II. Przepisy kościelne

To zagadnienie będzie przedstawione tylko dla diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Pierwszy biskup tej diecezji, Jan Klemens Gołaszewski (1805-1818) próbował ujednoczyć sposób nauczania w swojej diecezji, złożonej ze skrawków czterech diecezji przedrozbiorowych. W 1818 r. polecił głosić w niedziele i święta nauki przed sumą i przed niesporami. W rok potem sam stwierdził, iż tylko w niektórych parafiach zastosowano się do tego; ponowił więc nakaz²⁶. W 1820 r. tenże biskup, przesyłając rozporządzenie komisji rządowej z 1 06 tego roku, zagroził suspensą, gdyby księża wdawali się w rozprawy przeciwko innym wyznaniom i stowarzyszeniom. Niech w duchu łagodności oraz według przepisów i wzorców Ewangelii w niedziele i święta wyjaśniają ludowi obowiązki religijne i moralne. To najlepiej zapewni wzajemną zgodę i zapobiegnie szkodliwym rozjątrzeniom²⁷.

W 1824 r. administrator diecezji, biskup Polikarp Augustyn Marciejewski, przesyłając rozporządzenie komisji rządowej z 29 11 1823 r., zaznaczył, iż w każdą niedzielę i święto mają być dwie nauki: przed sumą katechizm prosty, zaś w czasie mszy lub po niej nauka homiletyczna, to jest nie kazanie z książki, ale zastosowanie Ewangelii dnia do zaszczerpienia cnót chrześcijańskich i usunięcia występków wśród słuchaczy²⁸.

W 1826 r. biskup Mikołaj Jan Manugiewicz (1826-1834) wraz z pismem komisji rządowej z 27 06 tego roku przesłał swoje upomnienie, aby duchowni w mowach i naukach wystrzegali się wszystkiego, co

---

²⁴ Por. W. J e m i e l i t y , Kurrendy w Królestwie Polskim, Prawo Kanoniczne 39(1996) nr 3 - 4, s. 237 - 242.

²⁵ ArŁm, II sygn. 495 k. 179, 180, 187.

²⁶ ArŁm, II sygn. 552 k. 226.

²⁷ ArŁm, II sygn. 27 k. 234.

²⁸ ArŁm, II sygn. 53 k. 70; II sygn. 479 k. 124.

mogłoby dotknąć różnowierców. Niech w słodkich słowach głoszą naukę płynącą z Ewangelii²⁹. 15 02 1832 r. tenże biskup stwierdził, iż niektórzy proboszczowie i wikariusze mówią nauki niedzielne i kazania w święta uroczyste nie z pamięci, lecz z karty. Ten niedawno zaprowadzony zwyczaj źle świadczy o kaznodziejach i budzi pogardę u słuchaczy. Przynajmniej raz na tydzień lud chciałby zasilić się tym chlebem duchowym. Zwłaszcza młodzi kapłani wolą tracić czas na zabawach, niż nauczyć się kazania. Drugą przyczyną jest chęć błyszczenia wyszukаныmi wyrazami i oryginalnymi myślami. A trzeba chronić się tego przekłętego ducha, myśli wielkich i wzniosłych. Biskup mieszkał na stałe w Warszawie i mało orientował się w sytuacji wynikłej po powstaniu listopadowym. Konsystorz podając to pismo duchowieństwu zastrzegł się, że nie zamierza zmieniać rozporządzenia biskupa, ale zaznaczył, iż władze cywilne i wojskowe zwracają uwagę na księży. Dlatego po większych miastach niech księża biorą na ambonę napisane kazanie lub naukę, nie dla czytania, ale by mogli w razie potrzeby usprawiedliwić się, że co opowiadali, jest na papierze. Niech księża wystrzegają się omawiania spraw obcych dla nauki Chrystusa i Kościoła³⁰. W 1833 r. biskup Manugiewicz stwierdził z zadowoleniem, że duchowieństwo upomniane jego listem pasterskim nie zajmowało się na ambonie sprawami ubocznymi, słusznie oburzającymi rząd krajowy. Nie ma więc w jego diecezji zastosowania pismo komisji rządowej z 6 11 tego roku, które właśnie załącza³¹.

W 1836 r. administrator diecezji, biskup Stanisław Choromański, przesyłając rozporządzenie komisji rządowej z 1/13 04 tego roku, zapowiedział, że za poruszanie spraw politycznych w święta lub na pogrzebach, zasuspenduje kaznodzieję od pełnienia obowiązków. Konsystorz miał powiadamiać administratora diecezji o każdym takim przestępstwie. Z kolei konsystorz przypomniał księżom, aby w miastach nie wchodzili na ambonę bez napisanego tekstu, chociażby mówili z pamięci, podobnie przy obchodach żałobnych. A w ogóle, szczególnie na Litwie, kaznodzieje dążą do wywoływania u słuchaczy płaczu i westchnień, powtarzają zasłyszane legendy, straszą lud umarłymi i innymi bajaniami potępionymi przez Kościół. Stają się przyczyną zabobonów i nawet chorób między prostym litewskim ludem³².

²⁹ ArŁm, II sygn. 54 k. 29.

³⁰ ArŁm, II sygn. 56 k. 44; II sygn. 481 k. 56, 61; II sygn. 482 k. 87.

³¹ ArŁm, II sygn. 28 k. 61; II sygn. 494 k. 167.

³² ArŁm, II sygn. 479 k. 288 - 294.

W 1837 r. biskup Paweł Straszynski (1837-1847) wraz z pismem komisji rządowej z 12/24 03 tego roku przekazał swoje uwagi. Żaden z kapłanów nie powinien nigdy poruszać spraw mających związek z polityką. Na pogrzebach szczególnie osób znakomitych urodzeniem lub dostojenstwem można wygłaszać jedynie mowy napisane, przesłane do konsystorza i tam zatwierdzone³³. W 1844 r. tenże biskup, przesyłając rozporządzenie komisji rządowej z 29 08 / 10 09 tego roku, zaklinał i zobowiązywał kapłanów, aby nie wchodzili na ambonę bez należytego przygotowania. Nie dosyć jest napisać lub z jakiego autora przepisać naukę, ale trzeba dokładnie się zastanowić, jak przekazać ją słuchaczom, nie przekroczyć granic umiarkowania. Należy wyłączyć sprawy polityczne, bo tymi zajmuje się rząd. Gdyby ktoś głosił bez przygotowania albo podawał coś nieprzyzwoitego, będzie zawieszony od nauczania i ponadto surowo ukarany³⁴. W 1846 r. tenże biskup zwracał się do duchowieństwa trzykrotnie, gdyż tyle razy przysyłał rozporządzenia komisji rządowej. W marcu, stosownie do pisma rządowego z 2/14 tego miesiąca, przypomniał, że kazania, nauki i katechizm powinny mieć na celu chwałę Boga i pożytek bliźnich. Dla ambony obce są przymówki poszczególnym osobom, a szczególnie polityka. W lipcu, na rozporządzenie z 4/16 tego miesiąca, polecił proboszczom i przełożonym klasztorów sprawdzać kazania swoich współpracowników. W grudniu, na rozporządzenie z 15/27 11 tego roku, by w kazaniach i naukach nie wytykali osób i spraw prywatnych; w przeciwnym razie zabroni im wejścia na ambonę³⁵.

W 1850 r. administrator diecezji, ks. Mikołaj Błocki, przekazując pismo komisji rządowej z 5/17 07 tego roku zaznaczył, że kaznodzieje nie powinni używać niewłaściwych wyrażeń i ubarwionych frazesów. Oceń ich Bóg i ludzie. Prawdy boże trzeba przekazywać w sposób prosty i zrozumiały³⁶. W 1860 r. administrator diecezji, ks. Jakub Choiński, uzupełnił rozporządzenie komisji rządowej z 22 01 / 3 02 tego roku swoimi uwagami. Wydarzenia w Państwie Kościelnym mają charakter polityczny. Należy wystrzegać się wypowiedzi o tym i o innych podobnych okolicznościach³⁷.

Po powstaniu styczniowym biskupi przysyłałi rozporządzenia rządowe bez własnych uwag. W 1900 r. konsystorz zobowiązał dziekanów, by podczas wizytacji parafii sprawdzali, czy w niedziele i święta księża

---

³³ ArŁm, II sygn. 56 k. 85; II sygn. 59 a k. 90.

³⁴ ArŁm, II sygn. 495 k. 175.

³⁵ ArŁm, II sygn. 68 k. 2, 11, 14; II sygn. 495 k. 178; II sygn. 496 k. 179.

³⁶ ArŁm, II sygn. 495 k. 183.

³⁷ ArŁm, II sygn. 70 k. 37.

wykładają całą naukę katolicką sposobem katechetycznym, a w święta uroczyste głoszą kazania³⁸. W 1902 r. konsystorz stwierdził, że dosyć często otrzymywał skargi na kaznodziejów, którzy z gorliwości lub dla prywatnych pobudek zniesławiali poszczególne osoby; wprawdzie nie wymieniali nazwisk, ale z okoliczności wynikało, o kogo chodziło. To sprzeciwia się regułom kaznodziejstwa, wyrządza szkodę słowu bożemu, wzbudza niechęć do kapłana, odstręcza od korzystania z sakramentów³⁹. W 1922 r. na zjeździe dziekanów w Łomży wydano szereg zaleceń, m. in., aby w miejsce kazań zaprowadzać nauki katechizmowe⁴⁰.

III. Porządek niedzielny

Jak wspomniano, diecezja augustowska czyli sejneńska powstała z części czterech diecezji. Przez pewien czas każda z nich zachowywała własny porządek niedzielny, ustalony na synodach. Ostatni synod diecezji wileńskiej odbył się w 1744 r. Odnośnie do nauczania przywołał uchwały synodu z 1717 r., a ten powołał się na List Pasterny biskupa K. Brzostowskiego sprzed siedmiu lat. Autor przebadiał wizytacje biskupie wielu parafii byłej diecezji wileńskiej. W latach dwudziestych XIX wieku wspólne dla wszystkich parafii były: nieszpory raczej przed świętami uroczystymi i w same dni, w zwykłe niedziele i święta przeważała litania. Rano jutrznia głównie w święta uroczyste, godzinki, różaniec i podczas tego msza święta przy większej liczbie księży w parafii, pacierz, katechizacja, aspersion, procesja, suma, kazanie w czasie mszy, po niej, lub na zakończenie nabożeństwa, suplikacje i anioł pański. Ostatni synod diecezji łuckiej w 1726 r. nic nie mówił o porządku nabożeństw. W latach dwudziestych obowiązywała kolejność: w soboty nieszpory (rzadko litania), jutrznia, koronka o Trójcy, różaniec podczas mszy czytanej, modlitwy poranne, nauka lub kazanie przed sumą a tylko w święta uroczyste podczas mszy, aspersion, procesja, msza śpiewana i anioł pański. W części diecezji żmudzkiej: w soboty nieszpory lub litania, rano jutrznia szczególnie w święta uroczyste, godzinki, różaniec lub koronka, w tym czasie msza czytana (jeśli była), rzadko katechizacja, suma, suplikacje, kazanie, anioł pański, po południu nieszpory i różaniec lub koronka. W diecezji płockiej pod koniec XVIII wieku biskup Michał Jerzy Poniatowski przepisał szczegółowy porządek. W latach dwudziestych na omawianym terenie obowiązywał: po południu w so-

---

³⁸ ArŁm, II sygn. 73 k. 100.

³⁹ ArŁm, II sygn. 76 k. 33; II 76 a k. 75.

⁴⁰ ArŁm, II sygn. 73 k. 173.

boty i niedziele litanii a przed uroczystymi świętami nieszpory. Rano godzinki a w święta uroczyste jutrznia, różaniec lub koronka o Trójcy, nauka katechizmowa, suma z nauką i suplikacje.

Po utworzeniu nowej diecezji, w 1818 r. biskup Gołaszewski polecił głosić naukę przed sumą i przed nieszporami, ale nieliczni proboszczowie to wykonali. W 1829 r. biskup Manugiewicz przepisał modlitwy poranne i naukę pastoralną po procesji przed sumą a kazanie podczas mszy. W 1837 r. biskup Straszyński: w wigilie świąt i w soboty nieszpory, modlitwy wieczorne, rano matutinum, msza czytana gdy więcej księży, modlitwy poranne z ludem, różaniec, przez pół godziny katechizm dla młodzieży a drugie pół godziny odpytywanie, pacierz, aspersion, procesja, msza śpiewana, podczas niej nauka, suplikacja, anioł pański, po południu nieszpory, modlitwy wieczorne i anioł pański. W 1873 r. biskup Wierzbowski: w soboty i wigilie świąt nieszpory i modlitwy wieczorne, rano różaniec, wykład katechizmu, pacierz, aspersion, procesja, suma, nauka po wierzę w Boga, suplikacje, anioł pański, po południu nieszpory, modlitwy wieczorne i anioł pański. Pomimo odgórnych ustaleń, istniały różnice nawet w sąsiednich dla siebie parafiach. W 1925 r. w dekanacie suwalskim nauki głoszone przed sumą, po sumie, bądź po suplikacjach⁴¹.

Rozróżniano więc katechizm, naukę i kazanie. Ujawniło się to m.in. w umowach o pracę między proboszczami a wikariuszami, np. 1829 r. w Nowogrodzie - miewać w niedziele nauki a w święta kazanie; 1829 r. w Sokołach - wszystkie nauki i kazania; 1838 r. w Dąbrówce Kościelnej - w każdą niedzielę i święto nieszpory z nauką katechizmową, kazania w niedziele adwentu i wielkiego postu; 1838 r. w Suwałkach - kazania na zmianę; 1840 r. w Białaszewie - kazania i nauki; 1849 r. w Kuczynie - nauka lub kazanie na przemian⁴².

W 1828 r. określenia te wytłumaczył biskup Manugiewicz. Katechizm. W katechizmie kapłani wykładają będą: artykuły wiary świętej, przykazania boskie i kościelne, rozbiór modlitwy pańskiej, pozdrowienia anielskiego, składu apostolskiego, o sakramentach w ogólności i szczególności, na koniec o tajemnicach świętych. Nauka. Celem nauk wyższych powinno być zastosowanie powziętych wiadomości z kate-

---

⁴¹ W. J e m i e l i t y, Porządek nabożeństw niedzielnych w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, *Studia Teologiczne* 1(1983), s. 221 - 238; tenże, Nauczanie niedzielne w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, *Roczniki Teologiczne - Kanoniczne* 1977, t. 24, z. 6, s. 85 n.

⁴² ArŁm. Zespół Parafialny (skrót: I), I sygn. 29 k. 132; I sygn. 64 k. 113; I sygn. 223 k. 137, 177; I sygn. 263 k. 345; I sygn. 338 a k. 8; I sygn. 487 k. 15; I sygn. 503 k. 303; I sygn. 505 k. 125.

chizmu do życia chrześcijańskiego. Dlatego należy mówić o obyczajach i powinnościach chrześcijańskich, o środkach do cnoty i wiecznego zbawienia, o wszystkim co jest niezgodne z pierwszym a przeszkadza ostatnim. Kapłani wskazywać mają potrzebę nawrócenia się, poprawy i pokuty. Kazanie. Ponieważ w kazaniach traktuje się obszernie pojedyncze prawdy religijne lub też cnoty i występki, przeto kaznodzieje powinni trzymać się tych rzeczy, które są stosowne do pojęcia i do potrzeby słuchaczy, w wykładach zaś mają strzec się wszelkiej nadętości i wykwintnego sposobu mówienia⁴³.

W innych diecezjach Królestwa Polskiego też przeważała katecheza. W diecezji kieleckiej w 1867 r. polecono głosić sposobem katechizmowym prawdy dogmatyczno - moralne; 1869 r., aby każdy proboszcz co kwartał dawał sprawozdanie, jakie prawdy wyjaśniał; 1890 r., aby przez 45 minut w kościele tłumaczyć dzieciom katechizm. W diecezji kujawsko - kaliskiej w 1878 r., aby oprócz katechizmu dla młodzieży głosić po południu dla wszystkich nauki katechizmowe; 1882 r. to przypomniało; 1887 r. nakazano mówić nauki katechizmowe w miejsce kazań, a te jedynie w święta uroczyste. W diecezji sandomierskiej w 1886 r. a w diecezji płockiej w 1894 r. biskupi zalecili szczegółowy wykład katechizmu dla dzieci i osób starszych⁴⁴. 15 04 1905 r. papież Pius X niejako potwierdził to, a raczej wskazał na przyszłość kierunek. Zamiast kazań duchowni mieli głosić nauki katechizmowe⁴⁵.

IV. Pouczenia biskupów

Biskupi nawiązywali kontakt z wiernymi podczas wizytacji parafii i przez listy pasterskie. To zagadnienie autor przebadał dla diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Pierwsi trzej biskupi: Gołaszewski (1805-1818), Czyżewski (1820-1823) i Manugiewicz (1826-1834) mieszkali na stałe w Warszawie a wizytowali parafie jedynie sporadycznie. Systematyczną pracę podjął dopiero biskup Straszyński (1837-1847). Po jego śmierci, przez szesnaście lat diecezja nie posiadała biskupa. Biskup Łubieński (1863-1869) chętnie podróżował po terenie diecezji, ale wizytacji w ścisłym znaczeniu odbył niewiele. Biskup Wierzbowski (1872-1893) czynił to przez kilka pierwszych lat, potem stanęły na przeszkodzie rozporządzenia rządowe. Systematycznie wizytowali biskupi Baranowski (1897-1902) i Karaś (1910-

⁴³ ArŁm, II sygn. 313 k. 32. Por. A. J o u g a n , Nauki katechizmowe w Polsce, Lwów 1903, s. 23.

⁴⁴ A. J o u g a n , Nauki, s. 40 n.

⁴⁵ ArŁm, II sygn. 77 k. 26.

1925). Po uroczystym powitaniu na granicy parafii i przed bramą cmentarza, biskup słowami z pontyfikału wyjaśniał powód swojego przybycia. W dwóch następnym dniach bierzmował i przemawiał sam, bądź czynił to któryś z kapłanów. Ponieważ wizytacje biskupie odbywały się rzadko, to oddziaływanie biskupów na wiernych było niewielkie⁴⁶.

Listy pasterskie kierowali biskupi wyłącznie na wielki post i adwent, i to jedynie w niektórych latach. Głównie podkreślali zachowanie postu od mięsa i nabiału oraz podawali warunki do uzyskania dyspensy. Dopiero po 1905 r. kilkakrotnie poruszyli zagadnienia społeczne, zwłaszcza szkolnictwa⁴⁷. W sumie, bezpośrednie oddziaływanie biskupów na wiernych było małe, a nauczaniem zajmowali się proboszczowie i wikariusze.

V. Misje

Nabożeństwo misyjne stanowiło szczególną okazję do przepowiadania. W lipcu 1818 r. odbyły się 10-dniowe misje w Sejnach. Każdego dnia były dwa kazania i sześć nauk godzinnych. Głosili je księża z Sejn i okolicy, po polsku i litewsku. Spowiadało do czterdziestu kapłanów. Komunię świętą przyjęło ponad 22 tys. osób. W dniu zakończenia misji zgromadziło się około 10 tys. ludzi. Komisja Województwa Augustowskiego była przeciwna temu nabożeństwu. Poleciała komisarzowi obwodowemu, aby z pomocą wojska nie wpuszczał nikogo do Sejn. Biskup Gołaszewski zwrócił się do najwyższych władz cywilnych i te unieważniły decyzję administracji w terenie. Dla uniknięcia na przyszłość podobnych wydarzeń, biskup polecił uprzedzać komisarzy obwodowych o planowanych misjach. Po odbytych misjach w Sejnach, miejscowi urzędnicy oskarżyli kilku kaznodziejów o wyrazy poniżające wobec niektórych osób i grup społecznych. Sprawa oparła się o Warszawę, przeprowadzono badania. Konsystorz widział w tym zapowiedź wzbronienia podobnych nabożeństw. Prezes Komisji Województwa Augustowskiego żądał nawet, aby wcześniej napisane kazania przedstawiać mu do kontroli. Boże uchowaj od tak haniebnej dla Kościoła sytuacji, okropny widok, słowo boże w cenzurze policyjnej, pisał konsystorz. W 1818 r. były to jedyne misje w tej diecezji. Konsystorz widział potrzebę więcej takich nabożeństw, podobnie wielu proboszczów⁴⁸.

---

⁴⁶ W. J e m i e l i t y, Wizytacje biskupie w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, *Studia Teologiczne* 17(1999), s. 229-243.

⁴⁷ W. J e m i e l i t y, Posty kościelne w XIX wieku. Diecezja augustowska czyli sejneńska, *Prawo Kanoniczne*, 42(1999) nr 3-4, s. 215-231.

⁴⁸ ArŁm, II sygn. 551 k. 311, 492, 495, 543, 632, 654; II sygn. 552 k. 1, 75, 96, 122.

13 05 1820 r. komisja rządowa powiadomiła wszystkich biskupów, iż nadzwyczajne zgromadzenie się ludu na misjach interesuje władze cywilne z wielu powodów. Odtąd na zorganizowanie tego nabożeństwa potrzebne jest wyraźne zezwolenie komisji rządowej. Gdyby w którejś parafii już zapowiedziano misje, trzeba jak najszybciej powiadomić o tym komisję rządową⁴⁹.

4/16 03 1824 r. car Aleksander I podpisał dekret o misjach parafialnych. Dekret składa się ze wstępu i dwunastu artykułów. We wstępie stwierdzono, że misje istniały w kraju od dawna, służyły do ożywienia religijności i pogłębienia nauki chrześcijańskiej. Jako takie zasługują na czynną opiekę i wsparcie rządu. Oto przepisy dla zachowania porządku podczas ich trwania: 1) Misje odbywają się na żądanie miejscowego właściciela lub według własnego uznania biskupa. 2) W pierwszym przypadku koszty misji ponosi właściciel, w drugim o fundusze zatroszczy się biskup. Zabrania się składek lub datków od zgromadzonego ludu. 3) W miastach ponad 6-tysięcznych biskup wyznaczy kościoły na czterdziestogodzinne nabożeństwo misyjne. 4) Właściciel zwróci się do biskupa o zgodę na organizowanie misji. 5) Właściciel lub biskup powiadomi komisję rządową wyznań religijnych i oświecenia publicznego. 6) Ta komisja porozumie się z komisją rządową spraw wewnętrznych i policji. Jeśli im nie będzie odpowiadał czas lub miejsce proponowanej misji, odmówią zgody. 7) Wyznacza się dwa terminy odprawiania misji: od 15 maja do 15 czerwca i od 1 października do 15 listopada. Jednak na żądanie właściciela mogą się odbyć w każdej porze roku. 8) Misje nie mogą trwać dłużej nad 14 dni. 9) Sekcja duchowna w komisji wyznań religijnych i oświecenia publicznego przedstawi komisji rządowej porządek nabożeństwa w czasie misji; będzie jednakowy dla wszystkich parafii. 10) Biskupi wcześniej podadzą tematy kazań i nauk, a komisja rządowa zatwierdzi. Należy wyłączyć sprawy polityczne i ustawy rządowe. Karane będzie obrażanie osób oraz innych wyznań. 11) Komisja rządowa spraw wewnętrznych i policji wspólnie z komisją rządową wyznań religijnych i oświecenia publicznego wskażą władzom cywilnym, jak zapewnić bezpieczeństwo publiczne i godne obchodzenie uroczystości. W czasie nabożeństwa mają być zamknięte sklepy z alkoholem. Przez cały czas trwania misji zabrania się uczt i tańców. 12) Wykonanie tego postanowienia poleca się komisji rządowej wyznań religijnych i oświecenia publicznego oraz komisji rządowej spraw wewnętrznych i policji⁵⁰.

---

⁴⁹ ArŁm, II sygn. 312 k. 1; II sygn. 494 k. 77.

⁵⁰ ArŁm, II sygn. 312 k. 3; II sygn. 313 k. 2.

18 05 1824 r. komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego przesłała biskupom dekret cesarski a 11 06 tego roku Instrukcję odbywania misji. W dziewięciu punktach określono w niej porządek nabożeństwa przed i po południu, ale nie podano tematów nauk. Komisja rządowa uczyniła to 25 09 tego roku zaznaczając, że tematy ułożył biskup płocki Adam Michał Prażmowski. Wyróżniono „kazania”, po czternaście przed i po południu, oraz „nauki” w tej samej ilości.

Kazania z rana: misje; zgryzoty sumienia; żal doskonały; grzech śmiertelny; kłamstwo; restytucja; miłość nieprzyjaciół; staranie się o zbawienie; komunia święta; zgorzenie; uszanowanie zwierzchności; powinność dzieci ku rodzicom; śmierć; powtórne wpadnięcie w grzech. Kazania po południu: nie odkładanie spowiedzi; unikanie grzechu; spowiedź i jej warunki; pijaństwo; nieczystość; miłość Boga i bliźniego; krzywoprzysięstwo; pokuta i darowanie krzywd; chrzest; bierzmowanie; powinności panów i sług; stan małżeński; sąd boski; trwanie w dobrem do śmierci.

Nauki z rana: artykuły wiary, które każdy katolik winien znać pod utratą zbawienia; skład apostolski; modlitwa pańska; sakramenty w ogólności i szczególności; bierzmowanie lub komunia; spowiedź generalna; tajemnica wcielenia Syna Bożego; godność Matki Najświętszej; bojaźń boska; pokora chrześcijańska; łaska boska; przykazanie zachowania postu i jego pożytki; pamięć na obecność Boga; niegodne przyjmowanie komunii świętej. Nauki po południu: artykuły wiary, dokończenie; skład apostolski, dokończenie; pozdrowienie anielskie; przygotowanie do spowiedzi; przykazania kościelne; artykuł wiary - świętych obcowanie; dziesięć przykazań boskich w ogólności i szczególności; cnoty teologiczne wiary, nadziei i miłości; nienawiść i zemsta; obmowy, przekleństwa, kłótnie, plotki, szkodzenie na sławie; jałmużna; zabobony, czary; przeszkody i środki do przetrwania w dobrem⁵¹.

17 05 1824 r. komisja rządowa spraw wewnętrznych i policji przesłała komisjom wojewódzkim wspomniany dekret cesarski i dołączyła swoje rozporządzenie. W czasie odprawiania nabożeństwa należy zamknąć szynkownie trunków, pod karą 10 zł dla właściciela. Za tańce, uczty i zabawy groziła kara 40 zł dla gospodarza domu. Cena artykułów pierwszej potrzeby miała być taka sama, jak w pobliskim mieście. Miejscową policję wzmocni żandarmeria w ilości osób zależnie od potrzeby. O przebiegu misji władze miejscowe złożą raport komisji wojewódzkiej, a ta komisji rządowej spraw wewnętrznych i policji⁵².

---

⁵¹ ArŁm, II sygn. 55 k. 15; II sygn. 313 k. 10; II sygn. 315 k. 5.

⁵² ArŁm, II sygn. 312 k. 7.

Konsystorz diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej uznał, iż od „nieszczęśliwej misji” w Sejnach przed dwoma laty nie prędko odbędzie się następna. Brakuje zdatnych kaznodziejów, a jeśli są niektórzy, to zajęci prowadzeniem aktów cywilnych i wieloma obowiązkami. Czas i okoliczności też nie sprzyjają temu nabożeństwu. Szlachta wychowała się na bezbożnych książkach i po większej części nie chodzi do kościoła, więc nie przyjdzie i na misje. Pospolity lud jest nadal pobożny i zdaje się nie mieć potrzeby misji. Administrator diecezji, biskup Marciejewski, przysyłając tematy kazań i nauk też zaznaczył, iż nie spodziewa się misji w swojej diecezji, ale wkrótce Rzym ogłosi jubileusz papieski. Niech więc dziekani przekażą kazania między zdolniejszych, a nauki dla pozostałych⁵³.

Rzeczywiście nie było misji. Autor spotkał tylko jeden taki przypadek, może jedynie zamiar. W 1835 r. proboszcz z Zawad prosił biskupa St. Choromańskiego o pozwolenie. Ten pochwalił inicjatywę i polecił zachować porządek nabożeństwa ustalony przez rząd, a kazania i nauki podzielić między kapłanów. Nie zachowało się sprawozdanie z tej misji⁵⁴. Przepisy rządowe o kaznodziejstwie po powstaniu listopadowym, a następnie sytuacja polityczna po powstaniu styczniowym praktycznie uniemożliwiły przeprowadzania misji parafialnych.

VI. Jubileusze papieskie

Jubileusz papieski przypadał co 25 lat. W Królestwie Polskim uroczystości obchodzono jedynie w 1826 r. i przy końcu stulecia; w 1850 i 1875 r. nie odbyły się z powodów politycznych.

W 1826 r. w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej 15-dniowe modły trwały w Sejnach, Łomży i Mariampolu, 5-dniowe w większych parafiach i 3-dniowe w mniejszych. Biskup Manugiewocz zwrócił uwagę na głoszenie nauk. Po mszy porannej przewidział całą godzinę na katechizację, po mszy o 10-ej miało być kazanie, o godz. 13-ej nauka katechetyczna, po niej nauka wyższa, po litanii powtórzenie katechizmu, kazania i nauki. Tak było w dni powszednie. W niedziele i święta zaś katechizm, przed sumą nauka wyższa, po sumie kazanie. Kaznodzieje i katechiści mieli przemawiać prosto, jasno, krótko i zwięźle, gdyż styl górny będzie się jedynie rozbijał o sklepienie murów kościelnych. Powinni mówić z pamięci, nie z karty, nawet pod karą 5-dniowych rekolekcji.

⁵³ ArŁm, II sygn. 312 k. 1; II sygn. 313 k. 8, 12.

⁵⁴ ArŁm, II sygn. 85 a k. 69; II sygn. 559 k. 11.

Należało wystrzegać się spraw politycznych, obrażania innych wyznań i wytykania poszczególnych osób. Konsystorz polecił dziekanom nadać listę księży z wyszczególnieniem grup: do pierwszej mieli zaliczyć najlepszych kaznodziejów, do drugiej dobrych, do trzeciej katechistów. Wkrótce wszyscy dziekani spełnili żądanie, przy każdym nazwisku umieścili tematy nauk.

Biskup Manugiewicz wymienił następujące trzydzieści cztery tematy, jak zaznaczył, szczególnie ważne na czas jubileuszu: miłość Boga; miłość nieprzyjaciół, czyli darowanie uraz; grzech w ogólności; okazje do grzechu i pokusy; zatwardziałość w grzechach; potrzeba nawrócenia się i poprawy; potrzeba pokutowania za grzechy; kara dla złych i nagroda dla dobrych w przyszłym życiu; miłosierdzie boskie; wytrwanie w dobrem, czyli czuwanie nad sobą; prawdziwe i fałszywe sumienie; pokój ludzi pobożnych i zgryzota ludzi grzesznych; rzetelna i zmyślona pobożność; modlitwa i potrzeba onej; jałmużna i zasługa z niej pochodząca; dobre uczynki w ogólności; posłuszeństwo dla wszelkiej władzy; pokora serca i duszy; pewność, doskonałość i dzielność nauki Chrystusowej, tudzież dobrodziejstwa wypływające z niej w tym i przyszłym życiu; posłannictwo Jezusa Chrystusa, Jego nauka, męka i śmierć poniesiona za rodzaj ludzki; rozkrzewienie nauki Chrystusowej przez apostołów i mężów świętych wśród prześladowań i męczeństwa; bogobojność życia dawnych chrześcijan; obojętność względem religii świętej i jej obzędów; złe wychowanie dzieci i prowadzenie onych w bojaźni boskiej; zgorszenie mową i uczynkami; wielkie zepsucie teraz między ludźmi; próżność świata i unikanie onej; życie według prawa boskiego i dopełnienie obowiązków właściwego stanu; obowiązki rodziców względem dzieci i nawzajem; obowiązki panów względem służących i nawzajem; sakrament bierzmowania (gdzie tego będzie potrzeba); wreszcie jeżeli w miejscu, gdzie się obchodzi nabożeństwo jubileuszowe dostrzeże się, że lud jest skłonny do niektórych wad, jako to pijaństwo, obmowy, kłótnie itd., tudzież ostyglým w uczęszczaniu do kościoła, kaznodzieje mogą występować przeciwko tym grzechom, wskazując złe skutki za życia i po śmierci⁵⁵.

Jubileusz końca stulecia był mniej uroczysty. W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej konsystorz określił przebieg uroczystości m. in., by w okresie jubileuszu zaniechać nauk katechetycznych, a mówić kazania: o prawdach wiary, pokucie, rzeczach ostatecznych, skutkach grzechów śmiertelnych, sprawiedliwości, miłosierdziu, warunkach sa-

---

⁵⁵ ArŁm, II sygn. 313 k. 25 - 46; II sygn. 314 k. 10. Por. W. J e m i e l i t y, Rok jubileuszowy w Królestwie Polskim, Zeszyty Naukowe KUL 18(1975) nr 1, s. 41-53.

kramentu pokuty, potrzebie spowiedzi generalnej, obowiązku restytucji, zmianie życia, zwłaszcza o wadach w danej parafii. Na zakończenie jubileuszu mówić kazanie o wytrwałości w dobrem aż do końca⁵⁶.

VII. Odpusty

Odpusty parafialne gromadziły znaczną liczbę wiernych. Jednym z elementów uroczystości było kazanie. Odpusty obchodzono w sam dzień patrona. Dopiero w 1883 r. biskup Wierzbowski wyjednał u Stolicy Apostolskiej władzę przenoszenia odpustów na niedziele, szczególnie w porze letniej w okresie żniw. Za każdym razem proboszczowie zwracali się o to od biskupa⁵⁷.

W 1892 r. w Suwałkach obchodzono oktawę Niepokalanego Poczęcia NMP. Głoszono nauki - w czwartek i niedzielę po sumie: Niepokalane Poczęcie oraz przekleństwo; w osiem dni na nieszporach: grzech śmiertelny, krzywoprzysięstwo, nieczystość, zgorszenie, tajemnica grzechów na spowiedzi, pijaństwo, miłosierdzie boskie. Nauki głosili księża z dekanatu⁵⁸. W tym czasie nie wprowadzono jeszcze rekolekcji wielkopostnych i adwentowych.

Każda diecezja posiadała patrona. W omawianej diecezji parafie włączone z Łucka i Płocka czcili św. Stanisława 8 maja, a z Wilna i Żmudzi św. Kazimierza 4 marca⁵⁹. W dni odpustowe tematem kazania była postać danego świętego lub tajemnica uroczystości kościelnej. Szczególny charakter miały odpusty w sanktuariach. Pielgrzymi przychodzili grupowo z krzyżem, chorągwiami, przy biciu w bębny. Dobierano kaznodziejów o donośnym głosie, jeden mówił w kościele, drugi na zewnątrz⁶⁰. Po powstaniu styczniowym rząd ograniczył pielgrzymowanie, a księża musieli zabiegać u naczelnika powiatu o pozwolenie na wyjazd do sąsiedniej parafii⁶¹.

⁵⁶ W. J e m i e l i t y, Jubileusz papieski końca XIX wieku w Królestwie Polskim, Prawo Kanoniczne 41(1998) nr 3 - 4, s. 195.

⁵⁷ ArŁm, II sygn. 34 k. 138; II sygn. 71 k. 114; II sygn. 74 k. 55; II sygn. 76 a k. 10; II sygn. 229 k. 240; I sygn. 223 k. 453.

⁵⁸ ArŁm, II sygn. 74 k. 36.

⁵⁹ ArŁm, II sygn. 496 k. 200.

⁶⁰ Por. W. J e m i e l i t y, Sanktuaria maryjne w diecezji łomżyńskiej, Łomża 1991, ss. 307.

⁶¹ W. J e m i e l i t y, Procesje kościelne w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, Studia Teologiczne 12(1994), s. 371 - 386.

VIII. Pierwsza komunია

Katechizacja do pierwszej komunii odbywała się w niedziele przed mszą, w szkole dla nielicznie uczęszczających tam dzieci, przy kościele w dni tygodnia około jednego miesiąca w porze letniej. W drugiej połowie stulecia również w parafiach wiejskich nadano uroczystą oprawę grupowemu przystępowaniu dzieci do pierwszej komunii. Katechezę zajmowali się księża, korzystając z pomocy organisty i nauczyciela⁶².

IX. Ogłoszenia z ambony

Ambona służyła i do przekazywania ogłoszeń cywilnych o wydarzeniach politycznych, władcach, pokoju, wojnie, powstaniach narodowych, osobistościach urzędowych, chorobach ludzi i zwierząt, pożarach, żebrakach, zaciągu do wojska, podatkach, zmianie pieniędzy, handlu, drzewostanie, kłeskach żywiolowych, emigracji itd. Rząd przysyłał pisma do biskupów, ci do dziekanów, następnie proboszczowie posłańcem do innej parafii. Czytanie ogłoszeń zajmowało sporo czasu, nawet kosztem nauczania kościelnego. Księża traktowali to często jako przykry obowiązek. Ale dzięki temu mieszkańcy wsi i miasteczek, często analfabeci, byli zorientowani w sprawach ogólnych. W jakiś sposób można to połączyć z kaznodziejstwem⁶³. W okresie powstania listopadowego i styczniowego księża podawali odezwy rządu narodowego, za co niektórzy cierpieli po zakończeniu walk⁶⁴.

X. Przygotowanie kaznodziejów

A. Seminarium duchowne

Kandydaci do seminarium posiadali różną wiedzę. Uczyli się w szkołach parafialnych, u nauczycieli domowych, w progimnazjach i gimnazjach. System szkolny w Królestwie Polskim był dosyć skomplikowany. Ogólnie można stwierdzić, że wiedza kandydatów była skromna, ale trzeba mieć na uwadze i to, że ogromna większość mieszkańców nie umiała czytać i pisać. W drugiej połowie stulecia od kandydatów wymagano

---

⁶² Por. W. J e m i e l i t y, Pierwsza komunია dzieci w XIX wieku w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, *Studia Teologiczne* 2(1984), s. 143 - 155.

⁶³ Por. W. J e m i e l i t y, Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń cywilnych, *Prawo Kanoniczne*, oddano do druku.

⁶⁴ Por. W. J e m i e l i t y, Duchowieństwo diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej a powstania w XIX wieku, *Rocznik Białostocki* 18(1993), s. 137 - 162.

ukończenia czterech klas gimnazjum, gdy cały program szkolny rozkładano na osiem klas i wtedy przyjmowano na uniwersytet⁶⁵.

Na początku XIX wieku nauka w seminarium duchownym w Sejnach trwała trzy lata, jedynie za młodzi do święceń i powtarzający rok pozostawali dłużej. Od lat sześćdziesiątych pobyt dla wszystkich wydłużono do pięciu lat. W zakres nauczania filozofii wchodziły przedmioty: introdukcja, filozofia, historia Kościoła, historia powszechna, łacina, ceremonie, śpiew, język i literatura polska, język rosyjski, historia i literatura rosyjska. Przez następne trzy lata, na teologii: pismo święte, teologia dogmatyczna, teologia moralna, teologia pastoralna, prawo kanoniczne, homiletyka, liturgika, historia Kościoła i śpiew. Trudno jest ocenić poziom przygotowania młodych księży, zapewne był wystarczający na tamte czasy. Poziom ten wyrażał się i w kaznodziejstwie⁶⁶.

B. Kongregacje dekanalne

Jednym z punktów programu tych ćwiczeń było dokształcanie duchowieństwa. Według statutów plockich z 1733 r. kapłani mieli spotykać się dwa razy do roku. Na sesji porannej jeden z księży wygłaszał kazanie, inni odczytywali opracowane tematy w zakresie trzech kwestii z dziedziny teologii moralnej. W 1774 r. biskup plocki Michał Jerzy Poniatowski polecił m. in., aby wyznaczony kapłan głosił kazanie, następnie odczytywano napisane w domu tematy i rozwiązania kazusów z teologii moralnej. W 1818 r. właśnie część diecezji plockiej weszła w skład diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Dla stron litewskich, w 1814 r. konsystorz podał m. in., iż księża mieli dostarczać na piśmie, jakie posiadali książki duchowne, czy proboszcz i wikariusz mówili kazania na przemian, lub czy sam wikariusz. W dniu kongregacji dziekan wygłaszał naukę, przez dwie godziny odbywał się egzamin z teologii moralnej, potem rozwiązywano kazusy. W 1827 r. biskup Manugiewicz dla całej diecezji ujedynolicił sposób odprawiania kongregacji. Egzamin na aprobaty do spowiadania rozłożył na trzy lata i przeniósł na spotkania rekolekcyjne. Podczas kongregacji księża składali nadal pisemne opracowania z teologii, przynajmniej na półtora arkusza tekstu. W 1832 r.

---

⁶⁵ Por. W. J e m i e l i t y , Parafialne szkoły elementarne w guberni augustowskiej 1815 - 1848, Rocznik Białostocki 12(1973), s. 233 - 265; tenże, Szkoły powszechne w powiatach ostrołęckim i ostrowskim 1795 - 1939, Ostrołęka 1991, ss. 61; tenże, Szkolnictwo w guberni łomżyńskiej, Warszawa 1994, ss. 170; tenże, Szkolnictwo w guberni suwalskiej, Suwałki 1997, ss. 241.

⁶⁶ Por. W. J e m i e l i t y , Seminarium duchowne w Sejnach 1826 - 1915, Acta Baltico - Slavica, t. 18, s. 193 - 202; tenże, Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818 - 1872, Lublin 1972, s. 81 n.

tenże biskup wyjaśnił, iż kwestie i kazusy należy brać z autorów powszechnie znanych i z zagadnień przydatnych w pracy kapłańskiej.

W 1866 r. rząd zezwolił na kongregacje jedynie w miastach powiatowych i po uzyskaniu zgody naczelnika powiatu, a w 1873 r. całkowicie zakazał kongregacji i rekolekcji. W 1880 r. hrabia Kocebiewicz pozwolił gromadzić się w miastach biskupich, ale grupa mogła liczyć najwyżej dwanaście osób. Ukaz tolerancyjny z 1905 r. dał więcej swobody. W rok potem na konferencji dziekanów i kapituły ustalono, by na corocznej kongregacji przyjmować egzamin z traktatów teologicznych wskazanych w rubryce, rozwiązywać kazusy z teologii moralnej, omawiać kwestie z teologii dogmatycznej, prawa i liturgii.

Od Zielonych Świąt 1918 r. wszedł w życie Kodeks Prawa Kanonicznego. Biskup Antoni Karaś wydał wtedy okólnik w sprawie kongregacji. Miały się odbywać co dwa, trzy miesiące. W porządku dnia przewidział omawianie zagadnień bieżących, jak: katechizacja dzieci, religia w szkole, posługi religijne itp., ale nie było już egzaminu dla księży. Kongregacje przyczyniały się więc do pogłębiania wiedzy duchowieństwa, co rzutowało na kaznodziejstwo w parafiach⁶⁷.

C. Egzamin konkursowy

Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim była wspólną sprawą Kościoła i państwa. Zagadnienie to normowały dekry cesarskie z 1817 r. i 1865 r. W pierwszym dekreście powiedziano m.in., że biskupi w każdym roku ogłoszą egzamin przed wyznaczoną komisją kościelną. Szczegółowe przepisy wydała w 1827 r. komisja rządowa. Kandydaci na beneficja zdawali egzamin z pisma świętego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, prawa kanonicznego i historii kościelnej oraz pisali kazanie. Temat kazania znajdował się na wyciągniętej kartce, na opracowanie dawano dwie godziny. W 1825 r. były tematy: życie chrześcijańskie, ugruntowanie w wierze, obowiązek głoszenia Ewangelii, chrzest, bierzmowanie, tajemnica ołtarza, sakrament pokuty, kapłaństwo, małżeństwo i namaszczenie chorych. Zachowały się opracowane kazania z podpisami egzaminatorów⁶⁸. Po powstaniu styczniowym nie było egzaminów konkursowych, o nominacjach na stanowiska kościelne decydował głównie rząd⁶⁹.

---

⁶⁷ W. J e m i e l i t y , Rekolekcje i kongregacje w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, Prawo Kanoniczne, oddano do druku.

⁶⁸ Por. W. J e m i e l i t y , Konkursy na beneficja w Królestwie Polskim 1817 - 1865, Prawo Kanoniczne 38(1995) nr 3 - 4, s. 206 - 213.

⁶⁹ W. J e m i e l i t y , Mianowanie, s. 37 n.

D. Listy biskupów

Dwaj biskupi, M. Manugiewicz w 1833 r. i P. Wierzbowski w 1875 r. wydali list zachęcający duchowieństwo do poszerzania wiedzy. Pierwszy biskup wzywał do czytania teologów. Usta kapłanów głoszą mądrość, ale przy duchu ochoczym bywa ciało mdle. Przykładem dla kaznodziejów niech będzie Jan Chryzostom. Biskup Wierzbowski pisał obszernie. Jednym z najważniejszych czynników powołania kapłana jest nauka. Duchowni bez zamięłowania studiów są jak ruchome cegielki świątyni rozrzucone po rogach ulic. Cała natura pozostaje w ustawicznym ruchu, trzeba za tym nadążać. Głównym zajęciem kapłana niech będzie pismo święte. Trzeba umiłować swój gabinecik, czytanie sprowadzi pokój i równowagę ducha a oddali tęsknotę i nudy. Kapłan bez nauki nie jest w stanie pożytecznie spełniać funkcji swojego powołania. Zasadniczym celem nauki ma być Bóg i Jego chwała⁷⁰.

XI. Pomoce kaznodziejskie

W kaznodziejstwie księży korzystali z dawnych i nowych autorów. W odpowiedziach wizytacji biskupiej z trzydziestu siedmiu parafii dla lat 1804–1822 wymieniano wprawdzie kilkadziesiąt autorów, ale najczęściej podawano Katechizm Rzymski oraz Nauki katechetyczne i Kazania K. Balsama, A. Dobrowolskiego, K. Fabianiego, M. Gajdzińskiego, T. Grodzickiego, P. Kanizjusza, Męcińskiego, Merkatora, W. Rydzewskiego i J. Wujkowskiego. W latach następnych polecano nowe dzieła. W 1818 r. konsystorz zachęcał do nabycia: „Wywód prawdy religii chrześcijańskiej wzięty na rozwagę rozumu” oraz tłumaczone przez ks. Popiela dwa dzieła: „Historia Nowego Testamentu” z języka włoskiego i „Dusza na Kalwarii” z języka francuskiego. W 1823 r. komisja rządowa powiadomiła biskupa, iż dzieło Reybergera „Ecclesia Christiana” zawierało błędy religijne. W 1824 r. konsystorz zapowiadał wydanie kazań na niedziele i święta Alojzego Korzeniewskiego, i mocno polecał to dzieło. W 1826 r. wyszły z druku kazania adwentowe Chajsyliona, tłumaczone przez pijara Śleszyńskiego. Wysoko je oceniła komisja rządowa, a konsystorz zachęcał do kupowania. Należało przesłać 7 zł na ręce Wenskiego lub Szteklera w Towarzystwie Kólewskim w Warszawie. W 1827 r. komisja rządowa zapowiadała druk „Katechizmu Rzymskiego”, gdyż poprzednie wydanie zostało dawno wyczerpane, „Kazań na ad-

⁷⁰ ArŁm, II sygn. 56 k. 44, 144; II sygn. 59 k. 68; II sygn. 68 k. 152; II sygn. 70 k. 62; II sygn. 71 k. 54; II sygn. 72 k.22; II sygn. 73 k. 23.

went: Massyliona, „Nauki chrześcijańskiej” L'homonda, „Historii młodości Jezusa Chrystusa” tegoż autora. Konsystorz rozesłał oferty do wszystkich parafii, podobnie na drugi tom „Obrony Chrystianizmu”. W 1828 r. komisja rządowa ogłosiła prenumeratę na wznowienie „Nauk publicznych w sposób katechizmowy”, gdyż wydanie z 1790 r. było wyczerpane⁷¹.

W 1833 r. komisja rządowa poleciła zwrócić jej książkę „Zgodność i różność między Wschodnim i Zachodnim Kościołem albo pomysł ku połączeniu odstępczej Cerkwi od Kościoła rzymsko-katolickiego”, gdyby znajdowała się w bibliotekach klasztorów i seminarium duchownego. W innym piśmie komisja rządowa nakazała w ciągu piętnastu dni powiadomić ją, czy parafie, klasztory i seminarium posiadają druki lub gazety wydane w czasie rewolucji. Potem komisja rządowa wyda odpowiednie rozporządzenie w tej sprawie. Za ukrywanie tych druków zagroziła karami. To samo powtórzyła w rok potem i dodała, aby zniszczyć oznaki, kolory i herby przypominające niedawne powstanie⁷². W 1835 r. powiadomiono o wydaniu „Żywotu świętych pańskich, męczenników i ojców Kościoła”, w 1838 r. „Żywotu Jezusa Chrystusa Boga i Człowieka”, w 1839 r. „Kazań i nauk homiletycznych”. W 1836 r. komisja rządowa nakazała wycofać dzieło Jana Ostroroga: „Pamiętnik dla naprawy Rzeczypospolitej”, wydane w 1831 r. przez J. Bandta, jako pełne wyrażen przeciw duchowieństwu. Księża z omawianej diecezji złożyli oświadczenie, że tego dzieła nie posiadali. W tymże roku komisja rządowa zapowiedziała, iż bez zgody władzy duchownej księża nie mogą drukować swoich kazań i wszelkich pism⁷³. W 1845 r. komisja rządowa zapowiedziała wydawanie czasopisma „Pamiętnik Religijno - Moralny”, a konsystorz zachęcił do prenumeraty przynajmniej po jednym egzemplarzu do biblioteki dekanalnej. W 1874 r. w drukarni Czerwińskiego i Spółki wyszło dzieło „Ojcostwo i macierzyństwo”. Konsystorz zalecił je duchownym i zamożnym matkom. Zachęcił też do sub-

---

⁷¹ ArŁm, II sygn. 31 k. 212; II sygn. 32 k. 190; II sygn. 54 k. 115; II sygn. 56 k. 15; II sygn. 80 k. 186; II sygn. 83 k. 37; II sygn. 361 k. 1 - 23; II sygn. 487 k. 23, 64.

⁷² ArŁm, II sygn. II 28 k. 60; II sygn. 56 k. 53, 63; II sygn. 360 k. 4, 61, 72; II sygn. 479 k. 171, 191; II sygn. 485 k. 5; II sygn. 495 k. 215. W 1834 r. komisja rządowa zakazała pieśni: Bądź pozdrowiona Panienko Maryjo i Zawitaj ranna Jutrzenko. Z mającego się drukować śpiewnika poleciła usunąć pieśni „o dawnych wyrażeniach i obcych myślach”. ArŁm, II sygn. 56 k. 66; II sygn. 479 k. 192, 199, 276 - 287. Zakazała też umieszczania straży przy Grobie przed Wielkanocą. II sygn. 479 k. 316; II sygn. 485 k. 63; II sygn. 495 k. 145.

⁷³ ArŁm, II sygn. 479 k. 319; II sygn. 485 k. 78; II sygn. 495 k. 172; II sygn. 497 k. 312.

skrypcji na książkę ks. Józefa Szpaderskiego „Zasady wymowy kościelnej”. W 1879 r. P. Cichowski zamieszkały w Ożarowie pod Warszawą postanowił wydać w sześciu tomach „Żywoty świętych pańskich Starego i Nowego Testamentu”. Konsystorz zachęcił duchownych do wsparcia tej inicjatywy. W 1887 r. konsystorz rekomendował dwutomowe dzieło ks. Możejewskiego, proboszcza parafii Łopacin. Autor szerzej wyjaśniał Katechizm ks. Filochowskiego, czynił to w sposób przystępny w zastosowaniu do prostego ludu⁷⁴.

W 1906 r. dziekani zebrani na konferencji uznali za potrzebne, by posiadać w bibliotece dekanalnej Acta Sanctae Sedis, Ephemerides Liturgicas oraz nowe dzieła treści teologicznej, liturgicznej i historycznej. Na ten cel miano urządzić zbiorówkę od duchowieństwa dekanalnego. Zalecono kapłanom, aby testamentom przekazywali własne książki bibliotekom parafialnym i dekanalnym. W 1908 r. konsystorz wezwał duchowieństwo do wsparcia finansowego gazety codziennej „Dziennik Powszechny”; miała nakład 4000 egzemplarzy, a osiągnęłaby opłacalność przy 5000 egzemplarzy. Konsystorz poinformował, że tygodnik „Wiara” przeszedł na własność prałata Jana Gnatowskiego i że ks. Bączkowski założył wydawnictwo „Biblioteka Parafialna”. W 1910 r. konsystorz przypomniał, że Pius X polecił uczyć katechizmu nie tylko dzieci, ale i dorosłych. Pomogą w tym nowe książki: „Katolicki katechizm ludowy” napisany przez ks. Spirago, w przekładzie ks. Wojciecha Galanta, trzy tomy; „Katechezy o nauce wiary” ks. Stieglika, w przekładzie ks. Galanta, cztery tomy; „Ofiara mszy świętej” ks. Reinorsa, w przekładzie ks. Galantya; „Żywoty świętych pańskich” ks. Władysława N(?)ozakowskiego; wszystkie w wydawnictwie Karola Miarki⁷⁵.

⁷⁴ ArŁm, II sygn. 68 k. 3; II sygn. 71 k. 100, 128; II sygn. 73 k. 128 15, 21; II sygn. 77 k. 24.

⁷⁵ ArŁm, II sygn. 76 a k. 148, 171.

PREACHERS IN AUGUSTÓW OR SEJNY DIOCESE

Summary

Augustów or Sejny Diocese existed since the year 1818 till the I World War. It was in the area of the Congress Kingdom of Poland, which at that time, was dependant on Russia Empire. The Government issued a decree concerning preaching from the pulpit in churches and during the funerals. Such situation was descibed as separation of church teaching from politics. Moreover, Bishops issued their own recommendations, which was discussed on the base of one of the dioceses. The way of professing was devided into catechism, moral teaching and summons. The first concerned the truths included in the prayer, moral teaching concerned knowledge included in the catechism in connection with Christian life, while, on the other hand, summons included specific religion truths; moral teaching was professed on Sundays while summons were preached during ceremonial holidays.

In the Congress Kingdom of Poland two Pope«s jubilees were celebrated; one in the year 1826 and the other at the end of the century. Exceptionally in the above described century there were parish missions. Bishops used to direct pastoral letters in the period od Advent and Lent, and this was even rare.

Priests enlarget their knowlegde, that they had acquired in the seminary, during annual decanate Congregations as well as on the church preferment examination. They used earlier preacher«books and those which they were recommended to buy.